

Kölcsey Ferenc

Dobozi című balladája

JÁNOSI ZOLTÁN

Kölcsey *Hymnusa*, ahogyan arra a kutatás sokszorosan rámutatott, számos előzményből, gondolati, képi, ritmikai forrásból szövődött egészé, és nyerte el 1823. január 22-én letisztázott végleges formáját.¹ Az előzmények között éppúgy szerepel a következetes történelmi tájékozódás, a történelem forratagában rendet és perspektívát teremteni kívánó intellektuális erő, a paraklétszi gesztus,² a magyar sorsra és jövőre vonatkozó logikai összegzés igénye, mint az imák, himnuszok, zsolttárok, románcok, ódák, kalendáriumok, a régi magyar költészet ösztönzései, sőt a népköltészeti elemek hagyománya. A nyugati népköltészetből a műköltészetbe emelkedő, s német közvetítéssel hozzánk érkezett ballada műfaja már a *Hymnus* születése előtt erőteljesen ott élt Kölcsey költői tájékozódásában. Az epikus vonalvezetésű, de a párbeszédet, a dramatikussá és lírai elemeket egyaránt magába oldó ballada-próbák több vonásukban is harmonizáltak Kölcseynek a „magyar történetet” egybefoglalni kívánó románc-terveivel is. A balladaműfaj sűrítő, lényeghordozó epikussága, valamint a központba állí-

tott – a magyar történelmi sors alakulása folytán üldözötté vált – harcra kényszerült s elbukott vitéz heroikus figurája a *Doboziban* közösen formálták meg azt a pre-himnuszai atmoszférát és motivikus, valamint szerkesztési hálózatot, ami a *Hymnusban* már a teljes magyarság sorsösszegzéseként jelent meg.

Az 1821. november 4-én keletkezett Dobozi-ballada azért tekinthető más művek között (*Rákos Nimfájához*, 1814, *Rákóczi, hajh...* 1817, *Rákos*, 1821, október) a *Hymnus* (1823. január 22.) nagy összegzése irányában alakuló Kölcsey-poézis egyik fontos állomásának, mert a képsorokban összegzett magyar történelmi sors lényegét is magába foglaló Mohács-kori legendát a maga egyediségében is mint a korábbi idilli szituációból a katasztrófák felé sodródó nemzet létállapotát rögzíti. Dobozi sorsában a teljesebb magyar sors összegződik, és kap elvontabb síkon is értelmezhető figurális és kispikai látványt. Már az elemi közelítésben is szembetűnő a jelentős mértékben hasonló lélektani atmoszféra s a romantikából, a nemzeti heroizmusból, a történelmi hányattatás folyamatainak kifejezési vágyából fakadó ábrázolásmód,

benne főképp a jobb sors esélye és a konkrét létesvények kontrasztja. Ugyanaz a főbb eszmei, lélektani és szerkezeti elv hatja át tehát Kölcsey e balladáját is, ami a *Hymnusban* is meghatározó gondolati és strukturális erőként működik.

Mintha a *Hymnus*-beli szintézis, noha sokfelől, „széttagoltan” s egymástól időben és koncepcióban is távol fekvő poétikai modellektől ösztönözten (Farkas András, Magyar István, Szenczi Molnár Albert, Berzsenyi Dániel és mások művei, a zoltár- és imaköltészet stb.) – az életműben immár belülről – különböző poétikai és szemléleti aspektusokból „készlődne” a tízes évek közepétől; s e „készlődésnek” a számottevő eseménye a *Dobozi* megírása is. Míg a *Rákosban*, a *Rákóczi, hajh...* című alkotásban a történelem kronológiájából és tapasztalataiból kifejlődő sorsértelmezés és a kiütkező gondolati program testesedik meg, a *Dobozi* inkább a kiélejtett-modellált történelmi helyzet rögzítés és a poétikai megjelenítés kísérleteinek: a kompozíciós, a stílusos, a szemiotikai és a figurális sűrítésnek az egyik nagy próbája.

Néhány nagyobb kulcsemény vagy -motívum kiragadása is érzékletesen

Madarász Viktor: *Dobozi*, 1868, olaj, vászon, 112 x 308 cm (Magyar Nemzeti Galéria)

igazolhatja az erősebb párhuzamokat a *Hymnus* világával. Közöttük alapvetően a főszereplő és felesége alakjainak s az alapeseménynek a reformkor eszményeivel telítődő poetizálása, akiknek az időben lezajló sorstragédiája a *Hymnus*ba fogott nemzeti sorstörténet megelőző, miniatűr analógiájának (vagy allegóriájának) is ítéltető. A vitéz menekülése és küzdelme az időszimbólumként is fölfogható lova hátán, majd leszállása az „időről” – a főszereplő nemzeti lényegét összegző tipikussága miatt – ezért a folyton gyöngülő, elbukó magyarság a *Hymnus*ban sorsstációként megjelenített időbeli sorsfutásának pre-modelljeként, tipizált elő-foglatataként is értelmezhető. Az adott helyzetben mindenkitől: Istentől, feleségén kívül már elvesztett más övétől, az állam történelmi védelmétől, a természet menedéket nyújtó helyszíneitől elhagyott Dobozi és asszonya sorsában valóban a Mohács utáni magyar tragédiák tipizált összegzése is meglátható. (A balladaműfaj tömörítő ereje e vonatkozásban is igazolja Csoóri Sándornak – noha a népköltészet felől evokált – állítását, amely a balladák egy részét a görög tragédiákhoz hasonló sűrített létrádmaként, „magzatburokban bennszorult drámaként”³³ fogja fel.) A főszereplő férfi tehát a teljes műmenetben, egyedisége fölött a magyarság képviselőjeként, a történelem magyar áldozataként, a magyarság sorstípusaként (is) jelenik meg. Dobozi Mihály a magyar ember és a magyar vitéz jellemvonásait ötvözi magába. Ezek egyaránt erednek

példája esetében a katonasorsból, a történelmi veszélyből, a férji szeretetből s a történelem későbbi időszakaiban a „virtus” szóban összegzett jellemvonásokból. A költő Zrínyi Miklós példáját és műveit mélyen tanulmányozó Kölcseyre természetesen sugározhatott át az a Zrínyitől tanult, s művében Dobozira is átvett virtueszmény, amelyet a magyar reneszánsz alapokon Zrínyi Miklós úgy alkotott újjá (a végvári harcok sok negatív tapasztalata után), hogy abban már „összekapcsolódott a virtus, a religio és a natio képzete. Így lett a vitézség ideája a kibontakozóban lévő nemzeteszme egyik komponense, több évszázadra kiható fontos összetevője.”³⁴ A Kölcsey-balladában ez az integrált eszmekör annak ellenére is érzékletesen kifejeződik, hogy a magyar értékeket egybefoglaló hős a dráma kifejeletének szinte a végső pillanatában lép elénk.

A *Hymnus*ra mutató vonás Kölcsey balladájában az a tény is, hogy a Dobozi-történet – mivel fordított képként magába kódolja, illetve felébreszti az olvasóban a cserhalmi ütközethez kapcsolódó *Szent László-legendát* –, a dráma és a tragikus végkifejlet ellenére a képzelet horizontjába vonja – Szent László és a kun vitéz esete révén – a dicsőséges nemzeti múltat is. Azt a több százados időintervallumot, amikor hazájában nem a magyart üldözték, hanem ő üldözte el ellenségeit, asszonya nem kerülhetett rab-síjra, mert a védelmező és a betolakodó csatájából az előbbi került ki győztesen. S e három szerkesztési mozzanat: a Szent

László-modell néma képe (a ballada „negatívjára” kódolt látványa), Dobozi és felesége idilli szerelme a nemrég még háborítatlan hazában s az idill helyreállításának időszakos esélye, valamint az asszony folytonos biztatásai a menekülni próbáló, a kettejük életét mentő férfihoz, az üzetést és halált taglaló balladában is felsugározzák a nemzeti idillnek azt az időszakát, amit a *Hymnus* második és a harmadik versszaka a boldog nemzeti lét emlékeként határoz meg és bont ki.

A *Dobozi* legdrámább pillanata az a mozzanat, amikor a töröktől már végveszélyben fenyegetett hős leszúrja a feleségét, majd szembeszállva a törökkel, elesik az aránytalan küzdelemben. Ez a drámai csúcspont – noha a sorsfenyegetés közvetlen és feloldhatatlan abszurditása felől kap kikerülhetetlen motivációt – a magyar sors egyik, Kölcsey által a *Hymnus*ban is erőteljesen rögzített alapproblémájának az elő-képletszerű vonásait viseli. A történelmi feszültségei közepette önmagát elpusztító magyarság fájdalma és tragikuma éppúgy szemlélhető Dobozi Mihály és felesége sorsában, akár a *Hymnus* barlangban, kard által, saját népe részéről fenyegetett névtelen hőseinek tragikumában. A balladának ez a legfeszültebb része, amely a sorskénszer erős indoka és a szerelem ereje miatt képes a legyőzetés fölé magasodni, az önmagunk fölládozása, a magyar magyarra irányuló kardcsapása tragikus gondolati ívén mutat azonosságot a *Hymnus* motivikájával, jóllehet, az indoklás és a kauzális (s az eszmei) háttér a nemzeti imában gyökeresen más. Dobozi Mihály az élet fölé tornyosuló szabadság- és boldogságeszme szépsége és bizonyossága hitében és színe előtt bukik el asszonyával együtt a földön, a magyarság pedig történelmi bűnhődése és belső széthúzásai, az önmagával szembeni azonosulás- és megértéshiány miatt tör önmagára, és fokozza fel külső körülményei mellett önmaga romlásának történéseit. A motívum tehát csak mint elemi váz, gondolati mag kap majd párhuzamot a *Hymnus*ban, az erkölcsi irányultságban és a történelmi okságokban kontrasztos különbség van közöttük.

Erős párhuzamra vall viszont a ballada nőfigurája és a *Hymnus* költő alánya között a biztató-segítő-reménykereső mozzanatokat mindkettejükben hordozó közös, mediátori szerephangoltság. A nő hangja, amely a vers időbeli menetében több alkalommal szól férjéhez, azért emlékeztet a *Hymnus*ban paraklétoszi⁵ (közbenjárói, mediátori) funkcióban

Laccataris Dömötör: *Dobozi Mihály menekülése*, olaj, vászon, 61 x 76 cm, 1830-as évek (Magyar Nemzeti Galéria)

megszólaló költőéhez, mert az asszony egyfelől részese, átszenvedője is az eseményeknek (ahogyan a *Hymnus* alkotója is tökéletes azonosulásban van nemzete történelmével és nemzeti közösségével), másfelől viszont a konkrét aktualitások fölött is áll: a földi világ és az eszmények, a fölfelé néző sorsesélyek, a magasabb szintű törvények között. Kettős szerepben tehát: részben a folyamatban, részben pedig fölötté, a fizikai vagy erkölcsi felülkerekedés akaratának eszmei régiójában. Dobozié éppúgy a közvetlen létveszély pozíciójából beszél többször is férjéhez – mint a fenyegetés elhárítására egyedül képes szereplőhöz –, az idill, a nyugalom helyreállításának letéteményeséhez, akár a nemzettel azonosuló, a *Hymnust* író Kölcsey fordul részben nemzetéhez (nemzete legjobb akarataihoz, lelkiismeretéhez) és részben az Istenhez. Ahogyan Taxner-Tóth Ernő összegzi: „A halál, az elmúlás, a végső veszély gondolata teszi szükségessé a Legfőbb Bíróhoz fordulást a *Hymnusban*.”⁶ Dobozi a jobb sorsot, a reményt, az asszonyában – felesége által megtestesülve – úgy viszi magával, akár a Mohács utáni történelem magyarsága a balsors hosszú üzetéseiben, a víg esztendőök visszahozásába vagy eljövételébe vetett reménykedést. Az asszonyban mindig a remény szólal, a perspektíva, még a halál vállalásában is, mert – Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című munkájára emlékeztetően – az erkölcsi győzelem csak ekként érhető el. Dobozié: Farnosi Ilona kérése, biztatása férjéhez ebben a kontextusban ezért viseli magán Kölcsey Istenhez szólásának egyes előképi vonásait.

A legkézzelfoghatóbb nagy analóg szövegformáló erőrendszer pedig – a változatos átfogóbb szerkezeti és motívikai vonalak mögött – az (a gondolkodás elemi irányaira és formálódására a legközvetlenebb módon rávalló) szókincs- és (szóhasználat) háló, amely, részben a szerkesztés és a motívumkör felől inspirálva, már a pontosabb egybeesések rendjében mutat fel analógiákat a *Hymnussal*. Ez a szemiotikai háló már a *Hymnusra* készülődés konkrét nyelvi (fogalmi, szintaktikai és grammatikai) tartalmaira, illetve formáira mutat rá, kohéziós rendszere pedig a *Hymnus* számos – az ellenséget, a környezetet, a „szereplőket” festő – nyelvi kódjában éled majd újjá. Erre a szókincs- és (szószerkezet) körre jellegzetesen az a romantikus, heroikus-patetikus, modell- és példakereső, a történelmi csapásoknak ellenszegülő szemléleti beállítódás a jellemző, amely a balladai-

„A Magyarországon ekképp dühöngő ellenséggel sehol sem szálltak szembe úgy, mint egy helyen, melynek Marót a neve, nem messze Esztergomtól. Az esztergomi érsekségnek van itt egy kellemes üdülője abban az erdőségben, melyet Vértesnek nevezünk, mindenütt erdővel, berekkel övezve; a mieink közül pár ezren a hely eldugott voltában bizakodva itt húzódtak meg feleségükkel és gyermekeikkel, ezekkel nem egyszer vívott véres csatát az ellenség súlyos veszteségeket szenvedve, végül, mert semmiképp sem tudta bevenni a mieink szekerekkel körülvevett táborát, kénytelen volt ágyúkat is vonatni oda, és így aztán a tábort szétrombolta, és csaknem mindenkit lemészárolt. A hatalmas hullahegyek, melyek ott ma is látszanak, kézzelfoghatóan bizonyítják az öldöklés nagyságát; a mieink – mint azok, akik egynéhányan elmenekültek, elmondják – körülbelül huszonötezen voltak. E vereség halottjainak és foglyainak számát – már akiről egyáltalán tudni lehet – közel kétszázezerre merném tenni.”

▼ (BRODARICS István: *A magyaroknak a törökkel Mohács mezején vívott ütközetének igaz leírása*, 1527)

„Tragikus végük lett ama környékbeli lakosoknak, akik az esztergomi érsek maróthi várkastélyába menekültek; miután abban csak kevés ember fért el, a többiek Maróth és Dömös között ütöttek tábort és azt részint szekérvárrá alakították át, részint sáncokkal erősítették meg. De ezek a munkálatok még nem voltak egészen készen, amikor a néhány ágyúval is rendelkező török portyázó csapat a tábort lövetni kezdte. A védők egyideig hősiesen tartották magukat, azonban harmadnap, szeptember 13-án a törökök betörték a táborba s ott mintegy 25.000 embert, többnyire öregeket, asszonyokat és gyermekeket kegyetlenül lemészároltak. Ebben a táborban volt a hős Dobozy Mihály is, aki midőn már mindent veszve látott, szép nejét maga mellé lovára ülteti és amennyire lehetett, száguldani kezdett. Ámde az üldözők hamarosan utólérik a kettős teher alatt hamar kifáradt lovat s ekkor Dobozy előbb nejét, nehogy török kézre jusson, saját kívánságára keresztül szúrja, ő maga pedig bosszútól lihegő kebelével ront neki üldözőinek, mígnem több sebből vérezve, ott lelte hősi halálát.”

▼ (BÁNLAKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*, Budapest, Grill, 1928–1942.)

műballadai stílári sémákat erőteljesen a magyar romantika és a készülődő reformkor gondolati és kifejezési síkjába vonja. A német törekvésekkel és súlyosodó nyomásával szemben egyre inkább erősödő nemzeti tudat szempontjából azért is hordozhatott magában katartikus értékeket Dobozy Mihály balladát inspiráló legendája, mert – ahogyan arra Imre László rámutat –, a ballada műfaja egyaránt volt fogékony „a társadalmi igazságtalanság és a lélektani motiváció iránt”,⁷ s volt egyszersmind „mivel pedig a ballada tárgya gyakran mondai, így a nemzeti emlékezet, a történelmi tudat kifejezője is.”⁸ Az „I. Ferenc uralkodásának zsmnoki légkörében”⁹ szenvedő magyar társadalom (és kultúra) egyszerre nézve a magyar történelem korábbi, „zivataros” századainak egyik – tipikus kor- és történelmi fejleményekkel telített – eseményébe és a jelenbe, egyidejűen láthatta meg Dobozy és párja üldözőiben a törököt, s a magyarságot a török óta a

történelmén végigűző más ellenségeket, így a „futó magyart” vadászó németet és az életét akut módon körbeszorító Habsburg önkényt is.

Az erre a nyelvi kódrendszerre utaló legfontosabb példák kiemelésével a *Hymnus* egyik szemiotikai-szintagmatikai-stilisztikai forrásvidéke közvetlenül pillanatható meg a Kölcsey-ballada szövegében. A *Dobozyban* a *Hymnus* előkészítő szimbolikája balladisztikus módon, figurálisan, kifejtett történelmi analízis nélkül, csupán az adott eseményre – mint sűrített magyar sorsszituációra vonatkoztatva – de már határozottan a *Hymnust* előkészítő jelhálózatként működik. Ebben a szemiotikai paradigmasorban már szinte minden adott, ami fő vonalaiban a *Hymnusban* kibontott magyar történelmi sorsot a maga ott ábrázolt elvont tipikusságában jellemzi: a kíméletlen ellenség, az idilli (boldog) létből kivetett, menekülő, elvesző, önmaga ellen forduló magyar-

Kölcsey Ferenc

DOBOZI

Rabló jön! és Dobozi már
Hölgyét nyeregbe vette,
Gyors méneken sereg tatár
Üldözve zúg megette,
S messzünnen, mint kőszáli hó,
Fejérik a bús lobogó,
Kelő por fellegében,
A ferde nép körében.

De hátra néz s előre fut
A hű magyar nejével,
Nincs gát lovának s vészes út,
A bérc egy lesz völgyével.
Omló tajtékbán füredvén
Nyargal, szaguld a büszke mén,
S villámásként gyors lába
Szikrákat hány futtába.

Nem retteg a bajnok lován
Sebet s halált szívében,
Folyt vére hányszor a csatán,
S hörgött halál keblében!
S annak ki elhull mint vitéz
Rabláncot nem fűz semmi kéz:
De nézván szép hölgyére,
Habzik minden csepp vére.

A gyöngye nő borongva ül
Hősét körülölelve,
Küzd és lankad, fagy és hevíül,
Száll s újra kél félelme.
Röpülő barna fürténél
Süvöltve zúg a déli szél,
És egy bokor ha zördül,
Fülébe lánchang csordúl.

„Bajnok, bajnok, van-e erő
Százak fölett kebledben?
Kívívsz-e majd, bal sors ha jó,
Lángszablyáddal kezdedben?
Túl völgyeken, túl hegyeken
Engem hajt e rút idegen
Szolgálni bús igába,
Vad nője vad lakába?”

Felborzad a búsult vitéz,
Szemét vérkönny áztatja,
Mélyen sohajt, az égre néz,
S reményt keres bánatja:
„Röpülj, röptülj hű paripám,
Jó sors talán jót hoz reám,
Bár készít gyötrelembe,
Kedvébe még veszen bel!”

S mint sebhedt őz zöld fák alatt,
Hordván kínját magával,
Fut a magyar mint gondolat,
Mint szél sebes lovával.
Omló tajtékbán füredvén
Nyargal, szaguld a büszke mén,
S villámásként gyors lába
Szikrákat hány futtába.

Székely Bertalan: *Dobozi Mihály és hitvese*, olaj, vásznon, 133 x 155 cm, 1861 (Magyar Nemzeti Galéria)

”

De hol van szél küzdő habon,
Hogy ne lankadjon végre?
Hol gondolat, mely szárnyaljon
Végetlen messzeségre?
Száll fáradás inaiba,
S pihegve jár a paripa,
Lassan lobog serénye;
Hal a lovag reménye.

Vész támad a hölgy kebelén,
Egy hab lesz minden vére;
A sík mező területén
Vad lárma zúg előre.
S magasan, mint kőszáli hó,
Közéget a bús lobogó,
Kelő por fellegében,
A lárma zajkörében.

„Bajnok, bajnok, nincs védelem,
Csak szablyád hű vasában;
Olvadjon fel rabkőtelem
Hulló vérem habjában!
Én lássam e rablók közül,
Élted ha hőshalálra dűl?
S árván magát, hajh, mészre,
Hölgyed lánc közt epossze?”

Kétség partján a bajnok áll,
Mely örvényt nyit reája,
Lassan gyúl sohajtásinál
Reménye végszíkrajja.
„Csak még egyszer hű paripám,
Jó sors talán jót hoz reám,
Bár készít gyötrelembe,
Kedvébe még veszen bel!”

És még egyszer megérezi
Sarkantyú hév döfését,
Sérült vadként forrván teszi
Utolsó szökellését.
Omló tajtékbán füredvén
Nyargal, szaguld a büszke mén,
S ah – villámásként gyors lába
Öszveroskad futtába!

S már mint felhő, mely hord jeget,
S már mint villám fáklájája:
Úgy zúg s villog hátok megett
A vad tatár láncsája.
S magasan, mint kőszáli hó,
Ott leng már a bús lobogó,
Kelő por fellegében,
A ferde nép körében.

„Bajnok, bajnok nyújtsd csókokodat,
Az utolsót ajkamnak,
S terjeszd ki védő karodat
Örvényén fájdalomnak.
Angyal szerelmem egeből
Ragadj fel a rablók közül!”
Nem szól a hős s elfordul,
Szemből egy könny csordul.

„Bajnok, nincs bízni több remény,
Nincs várni perc eltemben,
Hamvad minden más érzemény,
Egy lángol még szívemben.
Szabadság nyújt, ah, hű kezet,
Hozzá csak omló vér vezet!”
Nem szól a hős, s megrendül,
Egész léte felzendül.

„Írigylem férfi létedet,
Írigy vagyok sorsodra;
Fenn hordozván fegyveredet
Boszúlva dőlzs sirodra.
Én térdem, nem tehetve mást,
Koldúlok tőled egy csapást,
Adam szívét, szerelmet,
Adj meg csak egy kérelmet!”

„Vagy, ó, vad győző karjain
Utált csók légyem bérem,
S megfúljon erőszakjain
Az öszvedült szemérem?
Férfj, hajh, képzeld el irtóztván,
Midőn nőd a bűn ostromán,
– Ez-e hűsége díjja? –
Utolsó harcát víjja!”

S megajdúlván kétségbe hull,
S nem bír a hős kínjával,
S kardjához, ah, borzadva nyúl,
A végső perc folytával,
Midőn, mint vívó oroszlán,
Szomjan vér és szákmány után,
Krimnek dühös tatára
Kezet nyújt már párjára.

És elfordul, s felöleli
Nyögő nejét karjába,
És hű vasát megszenteli
Merítvén oldalába;
És rontván a vad nép közé
Ád s vesz halált mindenfelé,
S omolván drága vére
Hölgyének rogy testére.

■ Cseke, 1821. november 4.

ság s a transzcendenciához forduló arc. Ezek köré olyan – a szókincs szintjén a konkrét analógiákra is gyakran mutató – motívumelemek rakódnak, amelyek a *Hymnus* szövegvilágát is szervezik, alkotják.

Mindjárt az indító versszakban az olvasó elé áll a *Hymnus* (később) bünyöségtudatot kifejező sora utáni keserű történelmi sors űzött magyarjának képe: a „gyors méneken sereg tatár / Üldözve zúg megette” sorokban a *Hymnus* „Most rabló mongol nyilat / Zúgattad felettünk” történelmi képét előlegezve. A *Dobozi* ugyan következetesen tatár („ferde nép”) ellenséget, üldözőket jelez, a ballada történelmi háttéréből ugyanakkor köztudott, hogy Dobozit a tatár csapat itt a török támadás segély(rész-)csapatként üldözi. A ballada ennél fogva a maga módján „egységesíti” is a tatár és török pusztítások egymásra halmozódó emlékeit. A férfit és feleségét menekítő lo – mint a nemzeti távlatok kronológiájában a magyarságot gyengítő, apasztó, elpusztító történelmi idő szimbolikus figurája – útjának időbeli történéseiben szintén magához vonz egyes, később a *Hymnusban* újraeledő képtöréseket. Ami a *Doboziban* (egyelőre) a térbeli út (az egykori nyugalom után az útzetés, a gyengülés, majd a bukás, és vele együtt a transzcendens-erkölcsi kiütéskeresés íve), az a *Hymnusban* a magyarság időbeli, a történelemben megtett útjává változik át. Ahogyan Dobozit vágatató lova veszíti el fokról-fokra az erejét, és roskad le végül, úgy gyengül el és zuhan a veszteségekbe, válik egyre erőtlenebbé a magyarság is az öt (egykor) a „hátára” emelő történelmi időben. A mikroszerkezeti rokonságokat ezek az erősebb fizikai, lélektani s a tér és az idő megjelenítésének módja révén egymással korrelációba lépő kisépikai paralelizmusok szabályozzák. A második versszakban például, amikor a még ereje teljében vágatató paripa (mint a talán még helyreállítható nyugalmi helyzet egyetlen esélye) alakját körberajzoló sorokban: „Nincs gát lovának s vészes út / a bérc egy lesz völgyével” a *Hymnus* „Bércre hág, és völgybe száll, / Bú s kétség mellette” sorainak előképe bujkál. S ugyanezt a képi kohéziót erősíti meg az 5. versszakban megszólaló asszony is, aki „Túl völgyeken, túl hegyeken / Engem hajt e rút idegen / Szolgálni bús igába” szavaival nemcsak a menekülésben köréjük vázoló tájelemek mindkét műben rokon szemléletű kontrasztokkal beszélő sziluett-rajzát vázolja fel, hanem a *Hymnus* török-kori szenvedésünket

lefestő alaphelyzetét is („Majd töröktől rabigát / Vállainkra vettünk”). A himnuszbeli fő ellenség „Ozman vad népe” minőségjelzője szintén többszörösen bukkan föl a *Dobozi* szövegében: „vad győző”, „vad nép”, „vad nő”, „vad lak”.

Az a pszichés állapot, amely (a végki-fejlet felé mutatóan) a két szereplőt (és a lovat) körbeszorítja, szintén a fölemelt téma sorshordozó tipikussága miatt építi poétikai rendszerébe – a szókincs rétegéig hatóan – a *Hymnus* proto-fogalmait. A jó sorsból a balsors irányába elmozduló létképlet a megszólaló asszony ajkán eleve a *Hymnus* első versszakába is bekerülő fogalmat (balsors) izzítja fel: „Bajnok-bajnok, van-e erő / szalak fölött kebledben? / Kivív-s-e majd balsors ha jó, / Lángszablyáddal kezdedben?” Férfje pedig – a veszedelmek között, a vég felé sodródva már a történetben, ahogyan a vergődő magyarság is Kölcsey optikájából a *Hymnus* megírásának korszakában, a reményért az égre pillantó emberi arcot, a segítséget onnan váró – a *Hymnusban* teljes verssel imádságként nyomatékosított – fizikai és lelki mozzanatot és situációt előlegezi, s testesíti is meg a halálos lovaglás végki-fejletében: „Felborzad a bústól vitéz, / Szemét vérkönyv áztatja, / Mélyen sohajt az égre néz, / S reményt keres bánatja.” S ugyanez a gesztus hatja át az üldözőktől már-már elért asszony szavait is a ballada tizenegyedik versszakában: „Angyal, szerelmem egéből / ragadj fel e rablók közül.” A konkrét földi reménytelenség viszont ugyanúgy a kétségek felé sodorja a hőst, mint a *Hymnus* sötételő arcú magyarságát („Bú s kétség mellette”): „Kétség partján a bajnok áll / Mely örvényt nyit reája”; s csakis a transzcendenshez közel álló erkölcsi felmagasodás, felülkerekedés hozhat már – noha a legmélyebben drámai – perspektívát helyzetében, ahogyan a *Hymnus* koncepciójában a magyarságnak is. A „halálhörgés, siralom” állapotából (*Hymnus*) vagy a folytonos halálközelségben élés helyzetéből („Folyt vére hányszor a csatán, / S hörgött halál kebledben!”) csak ez az erő emelheti fel a *Dobozi* magyarság-modellként is látott szereplőit. A „Vész támad a hölgy kebelén” *Hymnusra* mutató („vészek hánynának”) mondata, a közelgő ellenség képsora: „S már mint felhő, mely hord jeget, / S már mint villám fáklyája, / Úgy zúg s villog hátok megett / A vad tatár láncsája” – amely a *Hymnus* „S elsújtád villámídat / Dörgő fellegedben” képével rokon –, majd az asszonynak a férj karja-hoz fordulása védelemért a végső kétség-

beesésében („S terjeszd ki védő karodat / Örvényin fájdalammak”) s a *Hymnus* – „Nyújts feléje védő kart” – Isten felé forduló kérelmet előkészítő sora szintén a közös nyelvi jelhaló elemeit pontosítják és hordozzák. Ahogyan a „mint sebhedt őz zöld fák alatt, / Hordván kínját magával / Fut a magyar” sorok és a *Hymnus* „tengerén kínjának” szókapcsolata közötti párhuzam is, továbbá a „Szabadság nyújt ah hű kezét, / Hozzá csak omló vér vezet!”, valamint az „S ah, szabadság nem virul / A holtak véréből” analóg gondolati programok is a *Hymnus* proto-allúzióinak, szemiotikai hálóinak kötelességet mutatják meg, erősítik fel.

*

Mindezek alapján egyértelműen kimondható, hogy a *Dobozi* című Kölcseyballada és a *Hymnus* között nagyon erős genetikai kapcsolat működik. A *Hymnus* makrostrukturális, bölcséleti, szemiotikai és motívikai kódjainak jelentős része ott készülődött már jó két évvel a *Hymnus* megírása előtt e mű szövegében. Így a *Dobozi*-balladát más Kölcsey-versek sorában a *Hymnus* egyik leghatározottabb előformájaként is számon kell tartanunk. A törökkel szembezálló magyar hős története is itt, ebben az analógiában érte el szépirodalmi feldolgozásainak csúcspontját. A maróti síkról, a személyes és nemzeti dráma helyszínéről – húséges lova hátán – a *Hymnus* szerkezeti és motívikai koncepciójába, majd nemzeti himnuszunkba érkezett.

1 A *Hymnus* születésében részt vevő, számba vehető és feltételezhető széles körű inspiráló forrásanyagról lásd többek között: Mészöly Gedeon: *Kölcsey Hymnusa és a Hymnus Kölcseyje*; TAKÁCS Péter: *A Himnusz keletkezéstörténetéhez című tanulmányait = Válogatás a XX. század Hymnus-értelmezéseiből*, szerk. CSORBA Sándor, A Kölcsey Társaság Társasági Füzete, 9.

2 DÁVIDHÁZI Péter: *A Hymnus paraklétozsi szerephagyománya = Válogatás a XX. század Hymnus-értelmezéseiből*, szerk. CSORBA Sándor, A Kölcsey Társaság Társasági Füzete Fehérgyarmat, 1997, 124-140.

3 CSÓÓRI Sándor: *Egykor elindula tizenkét kőműves = Uő: Tenger és diólevél, Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961-1994*, II, Püski, Bp., 1994, 655.

4 BITSKEY István: *Virtus és religio*, Felsőmagyarország, 1999, 132.

5 DÁVIDHÁZI: i. m.

6 TAXNER-TÓTH Ernő, *Hymnus: könyörgés és büntudat = Válogatás a XX. század Hymnus-értelmezéseiből*, szerk. CSORBA Sándor, A Kölcsey Társaság Társasági Füzete, Fehérgyarmat, 1997, 145.

7 IMRE László: *Arany János balladái*, Tankönyvkiadó, Bp., 1988, 20.

8 Uo., 19.

9 HORVÁTH Károly: *Kölcsey Ferenc = A magyar irodalom története*, III, szerk. PÁNDI Pál, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965, 420.

Kölcsey Ferenc

HYMNUS, ””

a magyar nép zivataros századaiból

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Meggühödté már e nép
A múltat s jövőndőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágoznak.

Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengtél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének?
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre?

Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában.
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger fölette.

Vár állott, most kőhalom,
Kedv s öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtak véreből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!

Szánd meg Isten a magyart
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Meggühödté már e nép
A múltat s jövőndőt!

■ Cseke, 1823. január 22.

Hymnus, a Magyar nép
 zivataros századaiból.
 Cséke Január. 22.
 1823

Isten áld meg a Magyarant
 Jó kedvvel; bővíggel,
 Kinyitja feljé vedő kant
 Ha kiéd ellenvaggal,
 Bal sors a hit régen tég
 Hossz rá ny evatendót,
 Megbirködte már a nép
 A múltat & jövendőt!

Öcsintez felhozád
 Karpat szent bérre,
 Elhalad nyent sáep kárát
 Bendegeánál vére.
 S marne diognak haljai
 Tiszánál, Dunánál
 Stróvad hős magratjai
 Felvirágozánál.

Értünk Hunyvá megjein
 Ért kalábat lengettel,

21/4

Takaj völvöveszejein
 Nektant cocepegtéttel.
 La'salokk gábran plántalad
 Vad Töröl sáncára
 S nyigte Magyar hős hadat
 Bécenek büszke vára.

Hajh, de bücsink miatt
 Gyils harag febledben,
 S alvóyóká villámidat
 Dörgö fellagedben,
 Mose rabló Mongol nyilat
 Lügattad felettünk,
 Májó Töröltől rabigát
 Villainon vettünk.

Hányrao kergett ajkain
 Aman vad nérehat
 Verhadunk csontthalmain
 Gyökédelmi eset?
 Hányrao támadt tenfiad
 Cséh harám febledre,
 S lettel magratod miatt,
 Magratod hamvoda?

Kölcsey Ferenc: Hymnus, a Magyar nép zivataros századaiból, autográf kézirat, Szatmárcseke, 1823. január 22. (Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 2832)

... az üldözött is felé
 ... barlangjában,
 ... s nem lel
 ... a kőzében.
 ... hág és völgybe száll,
 ... kőzén mellett,
 ... bálnál,
 ... langyos felette.

Vár állott, most köhalom,
 Hedv & öröm nyágedek,
 Halálhörgés, sinalom
 ... hárt helyettak.
 ... nem virul
 ... veből,
 ... hüll
 ... ből!

Isten áld meg a Magyarant
 Jó kedvvel bővíggel,
 Kinyitja feljé vedő kant
 Ha kiéd ellenvaggal,
 Bal sors a hit régen tég
 Hossz rá ny evatendót,
 Megbirködte már a nép
 A múltat & jövendőt!

Hymnus.

Andante religioso.

Erkel Ferenc

Mus. 46

Erkel Ferenc: Hymnus, Partitúra-kézirat (Pest, 1844). - A Nemzeti Színház igazgatója, Bartay András (1799-1854) által 1844-ben kiírt himnuszpályázat díjnyertes alkotásának eredeti, pályázati példánya (Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár, Ms. Mus. 1.)